

Исследованы вопросы, связанные с правовым статусом участников договора страхования и отношений, возникающих из него. Изучена категория страхового интереса как обязательное условие существования страховых отношений. Обосновано, что страховым интересом в страховых отношениях должно обладать лицо, претендующее на получение страхового возмещения.

The questions, related to legal status of participants of contract of insurance and relations, arising out of it, are investigational. The category of insurance interest as obligatory condition of existence of insurance relations is studied. It is reasonable, that in insurance relations a person applying on the receipt of insurance compensation must possess the insurance interest.

УДК 347.44

С. С. Мирза

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОСЛУГА» ТА «ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНА ПОСЛУГА»

Досліджено теоретико-правові питання, пов'язані з визначенням понять «послуга» та «житлово-комунальна послуга». Проведено аналіз співвідношення зазначених категорій, згідно з яким поняття «послуга» є родовим щодо поняття «житлово-комунальна послуга».

У юридичній літературі не існує єдиної думки щодо правової природи відносин стосовно забезпечення житлово-комунальними послугами громадян, які проживають в житлових приміщеннях. Одні автори, наприклад О. Ю. Кабалкін, виключають комунальні відносини зі складу житлових правовідносин [1, с. 7; 2, с. 79–88]. Інші, зокрема Ю. Г. Басін, І. Б. Марткович, В. Ф. Чигир, вважають, що відносини між житлово-експлуатаційними організаціями і громадянами щодо надання останнім житлово-комунальних послуг є складовою частиною житлових правовідносин і пов'язані, насамперед, із використанням житлового приміщення [3, с. 100–101]. Таку думку підтримують В. С. Гопанчук і Ю. О. Заїка, виділяючи житлово-комунальні відносини як різновид житлових, що виникають у зв'язку із житлово-комунальним обслуговуванням населення [1, с. 11]. Ми приєднуємося до останніх двох позицій і вважаємо, що житлово-комунальні та житлові відносини пов'язані з реалізацією житлових прав громадянами.

Житлово-комунальне обслуговування зумовлено потребами громадян у житлово-комунальних послугах. Серед усієї сукупності існуючих послуг житлово-комунальні мають суспільний характер і є соціально значущими, тому що належать до сфери життєзабезпечення населення. Вони також характеризуються майже неможливістю заміни їх іншими послугами. Так, наприклад, важко замінити іншою системою мережу водопостачання населення, що являє

собою складний налагоджений технічний процес, без якого неможливе задоволення певних потреб споживачів.

Відповідно до системи поглядів стосовно сутності житлово-комунальної послуги, що складалася в сучасній науці, вважається, що їм характерний подвійний характер. По-перше, житлово-комунальні послуги надаються у вигляді підведених до споживача матеріальних носіїв (газу, електричної енергії, води) з певними показниками якості. По-друге, житлово-комунальні послуги надаються у вигляді безпосередньої діяльності на об'єкті (обслуговування житлових будинків, санітарне очищення, ремонт) [4, с. 30].

У свою чергу, потреби в житлово-комунальних послугах також важливі для їх споживачів, як і потреба у житлі. Як слушно зазначав В. Ф. Маслов, потреба у житлі є однією з тих потреб людини, без задоволення якої неможливе нормальне існування і функціонування людського суспільства. Житло з усіма комунальними комунікаціями необхідне людині не лише як життєвий простір, місце спокою і відпочинку, творчої роботи і навчання, але і як важлива частина матеріальної бази для природного існування [5, с. 4].

Правова природа житлово-комунальної послуги тісно пов'язана з поняттям «послуги». У загальноприйнятому розумінні послуга – це дія, яка приносить користь, допомогу іншому [6, с. 837]. Так, Оксфордський тлумачний словник поділяє послуги на: комерційні послуги – банківська справа, страхування, транспортні перевезення; послуги професійного характеру – консультації та робота бухгалтерів, юристів, архітекторів, лікарів; споживчі послуги – робота ресторанів, які здійснюють постачання продуктами харчування на замовлення, слюсарів, пральні. При цьому послуга як економічне благо, що виступає у формі праці, консультації, управління, відрізняється від матеріального товару [7, с. 792]. Також під послугою як економічною категорією слід розуміти форму економічних відносин із приводу конкретної трудової діяльності, у процесі якої створюється специфічна споживча вартість [8, с. 20]. Отже, послуга в економічному розумінні відрізняється від поняття «послуга» в правовому розумінні, але перше дозволяє усвідомити правову сутність послуги.

Існують різні точки зору щодо змісту терміна «послуга». Трапляються такі визначення даного поняття: послуга – це праця, що виконується для задоволення потреб під час обслуговування будь-кого [9, с. 1109]; послуга – це діяльність, результати якої задовольняють будь-які потреби людей [10, с. 460]; послуга (service) – це дещо нематеріальне, але воно володіє певною цінністю [11, с. 11]. Підходи щодо розуміння послуги, які трапляються в юридичній літературі, можуть бути класифіковані за такими критеріями. По-перше, це критерій порівняння зі схожим об'єктом (визначення послуги через співвідношення з роботами), який буде розглянуто нами далі. По-друге, це критерій походження, тобто встановлення сутності послуги, ураховуючи економічні характеристики. По-третє,

це критерій заперечення існування, тобто це момент, коли відкидається необхідність виділення правової конструкції договору про надання послуг [12, с. 11].

Стосовно сутності та визначення поняття послуги як юридичної категорії слід зауважити, що вони були відображені у роботах багатьох вчених-цивілістів. Так, наприклад, О. С. Іоффе під визначенням поняття «послуга» розумів діяльність, результат якої не отримує матеріального або упредметненого втілення. Цей результат повинен бути вираженим у юридичних наслідках – у набутті за правочином прав та обов'язків суб'єктом, для якого він здійснюється [13, с. 488]. О. С. Іоффе тісно пов'язує поняття послуги із зобов'язаннями і поділяє їх на три основні групи: зобов'язання, спрямовані на надання фактичних послуг (договір зберігання); зобов'язання, спрямовані на надання послуг юридичного порядку (договори доручення та комісії); зобов'язання, що поєднують послуги юридичні та фактичні (договір експедиції) [13, с. 490]. Позиція Ю. Х. Калмикова полягає в тому, що він ще більше розширює обсяг поняття послуги. На думку вченого, послуга – це діяльність, спрямована на створення благ або пільг контрагенту в зобов'язальному правовідношенні [14, с. 118]. У свою чергу, А. І. Хаснутдінов під послугою розуміє благо, яке отримує кредитор у зв'язку з діями боржника, або діяльність боржника, яка не має матеріального результату, а також діяльність послугодавця, що не має матеріального вираження [15, с. 63]. На думку М. І. Брагінського, послугою є дія, яка приносить користь, допомогу іншому [16, с. 208].

На наш погляд, найбільш вдалим із зазначених у працях вчених-цивілістів є тлумачення послуги як діяльності, що приносить користь. У цьому випадку простежуємо зв'язок двох елементів: мети, якій послуга відповідає (допомога, користь), та засобу досягнення цієї мети (вчинення виконавцем послуги певної дії). Об'єднання обох елементів є необхідним для визначення поняття «послуга». Але такий підхід не дозволяє відмежувати послуги від суміжних категорій: поставки, робіт тощо. Отже, вважаємо за необхідне прослідкувати розвиток законодавства у цьому напрямку.

Відомо, що законодавче визначення поняття «послуга» було відсутнє в Цивільному кодексі УРСР 1964 р. Уперше в кодифікаційному галузевому законі послуги були передбачені Основами цивільного законодавства Союзу РСР і республік. До того ж послуги регулювалися лише двома статтями, присвяченими такому договору, як транспортна експедиція (ст. 105 Основ), якому не приділялося першочергового значення, а також праву на товарний знак і знак обслуговування (ст. 148 Основ).

Не тлумачиться поняття «послуга» також і у Цивільному кодексі України, а точніше зазначений нормативно-правовий акт дає поняття договору про надання послуг, однак дане визначення не розкриває зміст та сутність поняття самої послуги. Це створює основу для наукових дебатів щодо визначення послуги, розкриття її

змісту, з'ясування ознак. Вважаємо, що з'ясування та закріплення на законодавчому рівні поняття послуги має принципове значення для подальшого аналізу цієї категорії. Відповідно пропонуємо доповнити ЦК України нормою права, яка б містила поняття послуги як цивільно-правової категорії.

У свою чергу, Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. також залишає вказане питання відкритим. Безумовно, відсутність законодавчої регламентації такої суттєвої категорії негативно відображається на правовому регулюванні відносин за участю споживачів, оскільки не дозволяє відмежувати договори про надання послуг від подібних договорів з елементами послуг. Так, у Цивільному кодексі України вказується тільки, що послуга – це один з об'єктів цивільного права (ст. 177) [17]. Проте цього визначення недостатньо для розуміння сутності даної правової категорії.

Указане питання є предметом наукових спорів і дискусій. Одні вчені вважають, що послуга є певною діяльністю, спрямованою на отримання нематеріального результату. А це означає, що об'єктом відповідних правовідносин є дія та корисний ефект [18, с. 42]. В. В. Луць підкреслює, що корисний ефект такої діяльності не виступає у вигляді певного осяжного матеріального результату, як це має місце у підрядних договорах, а полягає у самому процесі надання послуги [19, с. 171]. Інші автори зазначають, що послуга як об'єкт цивільного права є певним благом – результатом діяльності, що має властивості товару [20, с. 93].

Більш переконливим, на нашу думку, виглядає визначення послуги як діяльності, не пов'язаної зі створенням речей, не спрямованої на досягнення матеріального результату, однак такої, що породжує певне благо, яке має споживчу вартість і внаслідок цього стає об'єктом цивільного права. Благо – це надто широке поняття і його можна віднести до будь-якого об'єкта цивільних правовідносин. Зокрема, С. С. Алексєєв доводить, що об'єктом правовідношення може бути виключно благо [21, с. 198]. З цим слід погодитися, але вважаємо за можливе додати, що вказане благо має різний характер залежно від виду правовідносин. З'ясування категорії «послуга» має принципове значення для її подальшого аналізу, для класифікації послуг, що зробить можливим дослідження різних видів житлово-комунальних послуг із визначенням специфіки кожного.

На нашу думку, термін «послуга» у правовому розумінні означає нематеріальне благо, яке не пов'язане зі створенням майнового результату та нерозривно поєднане з особою виконавця, що надається у вигляді дій або діяльності з метою задоволення будь-яких потреб.

Систему існуючих послуг, що можуть бути об'єктом цивільних прав, розрізняють за сферою надання. На думку деяких вчених, у зв'язку з постійним розвитком сфери обслуговування дати виключний перелік послуг не виявляється можливим [22, с. 542]. І це дійсно так, виходячи з принципу диспозитивності в цивільному праві.

Разом з цим у законодавстві слід максимально повно відобразити всі існуючі сьогодні види послуг за участю споживачів, для того щоб надати їм детальне правове регулювання, зробити їх зрозумілими для споживачів.

Серед усієї сукупності існуючих послуг важливе місце посідають житлово-комунальні послуги. Слід зазначити, що поняття житлово-комунальної послуги – узагальнююче поняття щодо комунальних послуг та послуг у сфері житлово-комунального обслуговування. У буквальному розумінні поняття житлово-комунальної послуги складається із сукупності послуг у сфері житлово-комунального обслуговування та комунальних послуг.

Використання в чинному законодавстві понять «житлово-комунальні послуги», «послуги у сфері житлово-комунального обслуговування», «комунальні послуги» у сполученні з поняттям послуги не означає визнання законодавцем терміна «житлово-комунальні послуги» тільки як сукупності різних видів відплатних послуг (у юридичному розумінні поняття «послуга»).

Житлово-комунальна послуга – це комплексне галузеве поняття економічного характеру. Законодавець при використанні термінів «житлово-комунальна послуга», «комунальна послуга» розуміє під ними певний перелік видів діяльності та дій, не отожднюючи їх з послугами в правовому розумінні. Поняття житлово-комунальної послуги, яке склалося поетапно, необхідно розуміти з юридичної точки зору як сукупність зобов'язань, по-перше, щодо електро-, газо-, тепло-, водопостачання, які належать до купівлі-продажу; по-друге, щодо надання послуг з утримання будинків, споруд і прибудинкових територій та послуги з управління будинком, спрудою або групою будинків; по-третє, щодо виконання робіт.

Таким чином, правовідносини з надання житлово-комунальних послуг – це суспільні відносини, які склалися між виконавцями та споживачами в процесі виробництва та споживання таких товарів, як вода, газ, теплова та електрична енергія; а також виконання робіт (зокрема, ремонтних) та надання послуг (зокрема, проведення профілактичних оглядів внутрішньобудинкових мереж, здійснення управління житловим фондом), обміну, розподілу результатів цієї діяльності, урегульовані нормами цивільного та житлового законодавства.

Такий підхід відповідає систематизації різних об'єктів цивільних прав у чинному цивільному законодавстві. Тому застосування в нормативних та методичних документах поняття житлово-комунальної послуги, послуги у сфері житлово-комунального обслуговування та комунальної послуги, маючи на увазі при цьому, що це є виключно послуги в юридичному розумінні, змінює їх правовий зміст. Причиною невизначеності правозастосування терміна послуга є його неточне застосування.

На підставі викладеного є можливим надати поняття житлово-комунальної послуги, під якою слід розуміти результат здійснення діяльності юридичних або фізичних осіб, що спрямована на

задоволення потреб споживачів і полягає в технічному обслуговуванні інженерних систем, конструктивних елементів та управлінні житловими будинками, що здійснюється на договірній основі.

Список літератури: 1. Житлове право України : навч. посіб. / [за ред. В. С. Гопанчука, Ю. О. Заїки]. – К. : Істина, 2003. – 208 с. 2. Кабалкин А. Ю. Услуги в системе отношений, регулируемых гражданским правом / А. Ю. Кабалкин // Государство и право. – 1994. – № 8. – С. 79–88. 3. Чигир В. Ф. Правовая природа договоров жилищно-коммунального обслуживания / В. Ф. Чигир // Гражданское право и сфера обслуживания : межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. – Свердловск, 1984. – С. 100–105. 4. Кирсанов С. А. Жилищно-коммунальные услуги в системе муниципального управления : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Кирсанов Сергей Александрович. – СПб., 2000. – 207 с. 5. Маслов В. Ф. Защита жилищных прав граждан / В. Ф. Маслов. – Харьков : Изд-во Харьков. ун-та, 1970. – 208 с. 6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1991. – 916 с. 7. Бизнес : Оксфордский толковый словарь : англо-русский. – М. : Прогресс-Академия ; РГГУ, 1995. – 898 с. 8. Шаблова Е. Г. Гражданско-правовое регулирование отношений возмездного оказания услуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Шаблова Елена Геннадьевна. – Екатеринбург, 2001. – 363 с. 9. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт, 2005. – VIII, 1239 с. 10. Экономика и бизнес / [под ред. В. Д. Камаева]. – М. : МГТУ, 1993. – 538 с. 11. Крылов В. А. Формирование и развитие рынка жилищно-коммунальных услуг : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Крылов Виктор Андреевич. – М., 2001. – 203 с. 12. Сироткина А. А. Договор оказания медицинских услуг: особенности правового регулирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Сироткина Анна Александровна. – М., 2004. – 28 с. 13. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с. 14. Калмыков Ю. Х. К понятию обязательства по оказанию услуг / Ю. Х. Калмыков // Советское государство и право. – 1966. – № 5. – С. 117–124. 15. Хаснутдинов А. И. О предмете договора на транспортно-экспедиционное обслуживание / А. И. Хаснутдинов // Вопросы государства и права. – 1968. – № 3. – С. 60–67. 16. Брагинский М. И. Договорное право : в 5 кн. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – Изд. доп. и испр. – М. : Статут, 2002. – Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – 1055 с. 17. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Редакція від 28.08.2010. 18. Шешенин Е. Д. Общие проблемы обязательств по оказанию услуг / Е. Д. Шешенин // Вестник Московского университета. – Сер. 11 : Право. – 1983. – № 1. – С. 41–47. 19. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць ; Прикарпат. ун-т ім. В. С. Стефаника. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 556 с. 20. Кротов М. В. Обязательства по оказанию услуг в советском гражданском праве : учеб. пособие / М. В. Кротов ; науч. ред. Ю. К. Толстой. – Л. : ЛГУ, 1990. – 107 с. 21. Алексеев С. С. Объекты права и правоотношения / С. С. Алексеев // Вопросы общей теории советского права : сб. статей / под ред. С. Н. Братуся. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – С. 197–310. 22. Гражданское право : учебник : в 2 ч. / [под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого]. – М. : Проспект, 1997. – Ч. 2. – 784 с.

Надійшла до редколегії 11.05.2012

Исследованы теоретико-правовые вопросы, связанные с определением понятий «услуга» и «жилищно-коммунальная услуга». Проведён анализ соотношения указанных категорий, согласно которому понятие «услуга» является родовым по отношению к понятию «жилищно-коммунальная услуга».

The theoretical and legal issues related to the definition of concepts «service» and «housing and communal service» are explored. The analysis of correlation of the indicated categories, in obedience to that concept «service» is family in relation to a concept «housing and communal service», is conducted.

УДК 347.77

Н. В. Плевако

ПРИРОДА ПРАВА НА КОМЕРЦІЙНЕ (ФІРМОВЕ) НАЙМЕНУВАННЯ

Досліджено правову природу права на комерційне (фірмове) найменування. На основі встановленої природи визначено ознаки цього права.

На міжнародному рівні право на комерційне (фірмове) найменування як на об'єкт промислової власності було закріплено ще у 1883 р. у Паризькій конвенції з охорони права промислової власності. Разом з тим і до сьогодні в теорії права ведуться спори щодо природи цього права.

З приводу сутності прав особи на комерційне (фірмове) найменування в доктрині цивільного права висловлено досить різні точки зору, які знаходять своє відображення і в термінології, що застосовується в законодавстві. Суперечки щодо природи прав інтелектуальної власності не стихають вже впродовж двохсот років. Серед різноманітних теорій (теорія привілеїв, теорія монопольного права, теорія особистого права, деліктна теорія, теорія права покупця, договірна теорія, теорія нематеріальної власності тощо) найбільшого поширення набули пропріетарна теорія і теорія виключних прав. Відповідно, комерційне найменування розглядається переважно як об'єкт права власності або як об'єкт виключних прав. Але в Україні на сьогодні жодна з теорій природи права на результат інтелектуальної діяльності не є домінуючою.

Слід зазначити, що вивчення природи права на комерційне (фірмове) найменування безпосередньо пов'язане з таким важливими і сьогодні актуальними питаннями, як охорона та захист права на фірмове найменування. Саме дослідженню природи цього права і буде присвячено цю статтю, оскільки від результатів такого дослідження залежить вирішення питань про забезпечення належної правової охорони та ефективного захисту прав на комерційне (фірмове) найменування.

Погляд на комерційне (фірмове) найменування як на об'єкт права власності безпосередньо пов'язаний з формуванням так званої «пропріетарної» теорії. Ця правова доктрина має французьке походження. Відповідно до неї особа, якій належить право на ко-

© Плевако Н. В., 2012